

Vårsvargen

Årgång 25 nr. 2. December 2018. Pris 40 kr.
NÅS HEMBYGDSFÖRENING

*Under gammeltallen i Lindesnäs – en historisk möteplats som står sig
än i dag.*

Nåsvargen

Ges ut av Nås Hembygdsförening.

Utkommer med 2 nr/år.

Lösnummer 40 kr. Prenumeration: 40 kr+porto.

Ansvarig utgivare

Dåpp Inger Larsson

Tel. 0708778601

Epost: Inger.Larsson@su.se

Redaktion

Dåpp Inger Larsson, 0708778601

Inger.Larsson@su.se

Pej (Per-Erik Jonth), 0702649123, 0281-30080

pejont@gmail.com

Niklas Näsander, 0703222189, 0281-30048

niklasnasander@gmail.com

Nås Hembygdsförenings styrelse

Ordinarie ledamöter

Ordf. Ingvar Rosén

V. ordf. Bengt Ehnström

Sekr. o byggnadsantikvarie Eva Fransson

Gårdsfogdar Lennart Blixt, Torsten Eirydh

Kassör o serveringsansv. Marianne Flodin

Magasinsfogde Bengt Ehnström

Utställningsansvarig Skans Vicky Airey

Arkivgrupp Per-Erik Jonth, Skans Vicky Airey, Eva Fransson

Suppelanter

Kerstin Söderman, Willy Gustavsson,

Ulf Närsjö, Mats Jonth, Henrik Sandahl

Per-Erik Jonth

Webb: nashembygd.se

Redaktionen har ordet

Den som passerat Utanhed senaste tiden kan inte ha undgått att sett att hembygdsföreningens gamla kvarn har fått nytt pärttak. Dessutom har den blivit byggnadsminnesförklarad, vilket innebär att den även får ett framtida skydd. Motiveringen lyder: "Utanheds kvarn och såg är ett mycket välbevarat exempel på småskalig kvarn- och sågverksamhet från 1800-talet. Genom sitt läge vid Västerdalälven och utnyttjande av dess vattenkraft intar kvarnen en särställning bland liknande anläggningar i landet. Utanheds kvarn och såg vittnar om lokalt tekniskt kunnande i Nåsbygden." Länsstyrelsen har bidragit med medel för renoveringen. Vi gläder oss åt detta.

Vi kan lova en ovanligt varierad Nåsvarg den här gången med flera nya bidragsgivare och vi tackar så hjärtligt för dem. Nya bidrag – nya infallsvinklar – nya pusselbitar i Nås historia! Hakkstretta visar sig vara ett riktigt hålligångställe, tobaksfabrikens historia är äldre än hittills framgått, utvandringen till Jerusalem satte spår även här hemma, schedinslåsen har gamla anor, vi får följa Möckelind Erik och Tysk Erik en bit på vägen och mycket mer.

Som vanligt efterlyser vi fler bidrag från läsekretsen. Det kan vara allt från idéer till färdiga artiklar. Så hör av dig till redaktionen senast 15 april för sommar-numret 2019.

God Jul och Gott Nytt År!
önskar redaktionen

Om du vill prenumerera på Nåsvargen kontakta Pej (Per-Erik Jonth) och beställ tidningen. Du får den i posten med inbetalningskort på 40 kr + porto.

Om du vill bli medlem i Nås Hembygdsförening kontakta Marianne Flodin, tel. 0281-30524.

Om du vill hjälpa till med arbetet i föreningen kontakta Ingvar Rosén, tel. 0705692260. Allt slags kunnande är välkommet!

Den perfekta julklappen till den som har allt – gamla nummer av Nåsvargen. Kontakta Pej

Gunnar Tysks minnesfond

Utdrag ur stadgarna:

Fonden har bildats genom insamling från allmänheten med anledning av Gunnar Tysks bortgång 1976-01-14.

Ändamål: Avkastningen skall gå till ändamål som främjar hembygdskulturen i Nås.

Förvaltare: Fonden förvaltas av Nås hembygdsförenings styrelse vilken har efter infordran av yttrande från en representant för Gunnar Tysks anförvanter besluta om till vem eller vad fondens avkastning skall gå.

Utdelning: Utdelningen sker när förvaltaren så bestämmer, dock högst en gång per år.

Kondoleansmottagare: Britt-Marie Wiklund, tel 0281-30198, Heden 28, 78053 Nås.

Kassör: Marie Paavalainen, tel 0281-30089, Stationsområdet 222, 780 53 Nås.

Postgiro: 4401600-4, Gunnar Tysks minnesfond.

Berömmelse och skam

var temat för årets Ingmarsspelsseminarium som ägde rum den 2 juli i Nås. Vad hände med Nåsbygden när Jerusalemsfararna gett sig av? Seminariet uppmärksammade att det är 100 år sedan regissören Victor Sjöström anlände till Nås med sitt filmteam för att gestalta romanen *Jerusalem*. Hela fyra stumfilmer gjordes på Selma Lagerlöfs *Jerusalem* mellan åren 1918 och 1925 och inspelningarna engagerade hela bygden. Men liksom romanen rörde filmerna också upp nåsbornas och utvandrarnas känslor. Årets föreläsare berättade om filmerna och uppmärksammade de spår som utvandringen i sig och den stora publiciteten omkring den lämnade. Hur blev livet för dem som stannade kvar? På seminariet berättade Skans Vicky om några av dem som stannade kvar och om filmerna *Ingmarssönerna* och *Karin Ingmarsdotter*.

Nåsbor som stannade kvar och filminspelningar i Nås, Rättvik och Mora åren 1918 och 1919.

Skans Vicky Airey

År 1889 anlände Olof Henrik Larsson, Selma Lagerlöfs Hellgum, till Nås: f.d. sjöman från Bohuslän. Han hade varit bosatt i Chicago under flera år och gifte sig där i andra äktenskapet med Mathilda Helgsten, som var från brukssamhället Lindesnäs i Nås socken. År 1918 anlände en annan människa från en främmande värld, Victor Sjöström, regissör i den nya stumfilmstekniken. Med sig hade han ett helt filmteam som skulle tillbringa många veckor i Nås somrarna 1918 och 1919, inhysta i Fru Anna Liljegrens villa i Stationsområdet.

Det var bara 22 år sedan Jerusalemsfararna hade gett sig av till Palestina. Men Selma Lagerlöfs roman, samt hennes Nobelpris i litteratur hade redan alltför tidigt efter den verkliga händelsen riktat stor uppmärksamhet mot Nås socken. Hur kan det ha varit för Victor Sjöström och hans filmteam att anlända till ett samhälle, som under flera år hade levt med konsekvenserna av Jerusalemsfararnas beslut?

Med Selma Lagerlöfs roman blev Nås socken obönhörligen i framtiden förknippad med Jerusalem och med namn och företeelser som aldrig faktiskt tillhörde Nås: Karl Erik Forsslund, som gav ut sin Nåsvolym i *Med Dalälven från Källorna till Havet* år 1926, skriver: "De både orts- och personnamn, hon skapar, ha i

regel aldrig funnits i bygden, utan äro av en främmande typ och klang – nu finns där en liten Ingmar, men han är delvis av utsocknes börd och döpt efter boken. Man förstår att sockenfolk förvånas över tidningsskrivarnas rubriker "Nutida Ingmarssöner", "De nuvarande Ingmarsdöttrarna i Nås". "Gammal Ingmarssläkt i Nås" – allt underskrifter under porträtt av sockenbor med helt andra namn... att dr Lagerlöf (liksom dr Hedin)... talar om "Nås kyrkoby", fast här ej finns och aldrig funnits någon kyrkby, liksom socknen aldrig haft torp och torpare eller någon så stor bondgård, att den kunnat hålla en hel rad tjänare. "

Han fortsätter: "Redan att de lämnade sin bygd och sitt land hade här många efterverkningar: det har i den lilla socknens liv betytt en helt enkelt fruktansvärd operation, när den lilla skaran i brinnande nitälskan drog åstad för att i det heliga landet vänta Herren, som snart skulle komma. Den har återverkat på de sociala förhållandena inom församlingen, och mycket av det sociala missnöjet under känsla av egendomslöshet och bolagsöverbärd inom socknen leder sitt ursprung från denna tid. -- Även andligt har återverkan av rörelsen gjort sig starkt gällande, i en känsla av misströstan, bitterhet och sorg hos många, en förnimmelse av meningslöshet, som nog i många fall resulterat i andlig liknöjdhet, stundom väl också i en häpenhet och undran, som om man vaknat ur en svår dröm och känt sig främmande i den värld, som en gång var en så väl förtrogen. Vartill kommer att nutidsvindar blåst här liksom överallt (Svenska Missions-Förbundet och Frälsningsarmén vore en tid starka men ha glesnat, Baptismen visar stundom nya lifsytringar, Pingströrelsen har framträtt utan att dock lämna djupare spår efter sig.)"

Låt oss tänka på det psykiska trycket på släkt och vänner till Jerusalemsfararna när filmteamet anlände. Hur kan det ha varit för Hollisbetes Jon, den enda av Jerusalemsfararna som återvände till Nås (1906) efter ett par tre år i Amerika? Hur var det, till exempel, för Fröken Anna Lyckholm? Hennes far hade varit god vän med de bönder från Sveden och Hjulbäck, hans gamla kunder, som hade gett sig av till Palestina – de

brevväxlade flitigt med varandra tills malarian tog deras liv alltför tidigt.

Dottern Anna själv var god vän med de f.d. grann-döttrarna Tipers Carin och Kerstin. Annas exemplar av broschyrerna över "*Ingmarsarvet*" och "*Till Österland*", deponerades så småningom i Nås kyrkoarkiv tillsammans med brevväxlingen. Det var förstås egentligen dessa filmer från 1925 som handlade allra mest om Jerusalemsfararna, först i Nås och sedan i Palestina. Man noterar att varken den ena eller den andra av dessa Gustaf Molanders filmer inspelades i Nås. Det var istället i Torsång, Floda och Borlänge som de svenska inspelningarna ägde rum. Sedan i Jaffa och Jerusalem i Palestina.

Det fanns, förstås, många närstående ättlingar till Jerusalemsfararna som fortfarande fanns i liv här i Nås år 1918. I fam. Gästgivar (Gästgivar Mats d. 1897 i Jerusalem), fanns två andra bröder med familjer kvar: grosshandlaren Olof, som Mats hade försökt att få med sig till Jerusalem, dog i oktober 1918, samt Anders, som hade tagit över Gästgivargården i Utankyrka. Han dog 1926. Hemmings Katrin (d. 1913 i Jerusalem) hade också två syskon kvar i Nås, Per (d. 1923) och Anna (d. 1942). Tipers Lars bäste vän Byns Lars, som han hade försökt övertala att resa till Jerusalem, dog inte förrän 1936. Holpers Lars och Holpers Erik i Hjulbäck skrev regelbundet livet ut till sina kusiner och lekkamrater Lindpojarna i Jerusalem. Man ska också tänka på Liss Mats Sara, som tillsammans med sin mor hade velat vara bland Jerusalemsfararna men inte fick. Hon var nu 36 år gammal och gift med NG Larsson i Skansbacken, som var en av statisterna i inspelningen av brölloppsscenen hos sina grannar på Skansgården – hur det nu var för henne, som längtade till Jerusalem under hela sitt liv.

Själva Jerusalemsfararna på *American Colony* – de som fortfarande fanns i livet – blev besparade all kunskap om första säsongens filminspelningar i Nås till ett senare stadium, eftersom, som Sven Hedin uttryckte det, "kriget nu kommit och avklippt förbindelserna". Första brevet de lyckades överhuvudtaget få via vanlig post, efter segern över turkarna, anlände i augusti 1918. Men vi vet från Hedins brev till familjen sommaren 1916 att "Med Selmas bok voro de mycket missnöjda, men höllo af henne själf. De tyckte att de blifvit framställda som tosingar i hennes bok".

Från Josefs Lars syster, Walfrid Backman, har vi en detaljerad redogörelse för den komplicerade situationen som rådde i familjer i Nås med nära släktingar i Jerusalem. Walfrid växte upp på Kvarnåset, Josefs Lars och Britas gård, som togs över av system Kristina strax innan avfärden till Jerusalem. Walfrid påpekar att det var många som var fientligt inställda mot Jerusalemsfararna, tyckte deras förväntningar var orealistiska, att hela projektet var galenskap. Walfrid själv

föddes i november 1896. Som liten gosse hörde han mycket prat hemma om en morbror långt långt borta, som sände många brev, oftast med kort från ett främmande land och med folk i konstiga dräkter. Föräldrarna diskuterade i all oändlighet detta med Jerusalemsfararna. Walfrids far tyckte illa om sin svåger, medan hans mor försvarade sin bror. Många kom och hälsade på för att breven skulle läsas upp. Alla Jerusalemsfararnas släktingar i Nås med omnejd bytte och läste varandras brev och diskuterade dem. Andra hade ärende hem till Walfrids familj för att höra de senaste nyheter från Palestina. En som hälsade på regelbundet var Sjö Anders, grannen som skulle ha åkt med till Palestina, men hindrades i sista sekunden på grund av sin sjuka mor. Han kom aldrig över sin besvikelse, hälsade på varje söndag för att höra hur det var, diskutera med Walfrids mor, eller bara sitta helt tyst och stilla med sina funderingar.

Josefs Lars var den mest positive och utåtriktade av alla Jerusalemsfararna på *American Colony*. Han dog 1942, nästan 89 år gammal. Han höll fast livet ut vid att de hade handlat rätt. Han höll kontakt brevlades med släkt och vänner i Nås, och även med många andra i olika delar av världen. Hur Victor Sjöström lyckades få kontakt med just fam. Josefs i Nås, för att inspelningarna på Selma Lagerlöfs "Ingmarsgården" skulle äga rum där, yttrade sig Josefs Lars om så småningom så här:

"Tipersgården var för nybyggd för att redan passa som Ingmarsgården, som aldrig hade funnits; nu har min farbrors gård tagits till Ingmarsgården, men han hörde aldrig med till vårt lag. "Selma Lagerlöf hade ingen grund för att skriva om Ingmarsgården, som hon gjorde, men hon drog allting ut ur sin egen tanke som en spindel drager tråden ur sin kropp."

Fyra stumfilmer och en modern spelfilm (1996) gjordes med olika infallsvinklar på de två delarna av *Jerusalem*. Inspelningarna av de olika filmerna ägde delvis rum i Nås men även i Mora, Rättvik, Gärdebyn, Falun, Lidingö, Floda, Torsång, Jaffa och Jerusalem.

Ingmarsönerna 1918 (regi: Victor Sjöström)

Karin Ingmarsdotter 1919 (regi: Victor Sjöström)

Ingmarsarvet 1925 (regi: Gustaf Molander)

Till Österland 1926 (regi: Gustaf Molander)

Victor Sjöström cyklade omkring i Nås för att välja ut lämpliga platser till inspelningar. Han ville betona tradition, den genuina Dala miljön – den gamla världen – och dramatiska landskap som erbjöd visuellt spännande möjligheter. Han valde Skansbacken och Skansgården och Ribackor, Josefsgården i Nederborg och Uvklacken (nuv. Klacken).

I Ribackor, bröllopståget på väg mot Skansgården. För att dra in ett stycke svensk historia, fanns inte bara spelmän i bröllopståget, utan även ridande kavallerister i uniform – som, på ett ovanligt glamoröst sätt, skulle anspela på soldat roteln. Dessa filmtagningar på de branta Ribackor verkar ha varit lika minnesvärda som själva mötet mellan bruden och brudgummen på Skansgårdens gårdsplan. I jättebjörken nedanför Bajers gård, som under många år bara var en stor stump och numera inte längre finns, satt kameramannen Julius

Jaenzon filmande hästar och vagnar i rasande fart på väg utför backen.

På Uvklacken med utsikt över Bysjön: “Något skall jag göra honom annars får jag ingen själaro”.

Brita som brud på Skansgården. Bland de som är identifierade var Josefs Immi Larsson, Agronomen Nils Anderssons unga hustru Herta på Skansgården, Jubb Ingeborg, Jönses Olar med hustru, Josefs Olle (P.O. Larsson, Utanhed, bror till Josefs Lars i Jerusalem), Dåppens Lars Larsson, Falkens Anders Ersson, Myr Lars Halvarsson, Hol Lars Larsson, N.G. Larsson. Det var många Nåsbor – klädda i egna Nåsdräkter – som fick delta som statister i gästbudet och på Skansbackens branta backar tillsammans med brudparet och deras följe. Joe Lind, senare Stark Ingmar i Ingmarsspelen under många år, fick också vara med i bröllopföljet som 18-årig statist, iförd gul peruk och stor svart hatt, med näverkont på ryggen.

I *Nåsvargen* 14:1 berättar en kvinna på nåsmål om hur det gick till vid filminspelningen när brudföljet skulle åka nedför Ribackor på väg till kyrkan.

EN SEDAN LÄNGE
VÄL BEVARAD HEM-
LIGHET AVSLÖJAS
HÄRMED...

...DET ÄR
HOS OSS
TOMTARNA
FYLLER SINA SÄCKAR !

NÅS SERVICECENTER AB.
TEL. 0281-302 19

Se även vår möbelutställning

Om schedinslås och om släkten Schedin i Nås

Schedinslås är ett känt begrepp i Nås, men inte så många kanske vet med säkerhet varför de kallas schedinslås eller hur de ser ut. Historien börjar med att en viss Anders Schedin, född i Stora Skedvi år 1704, blev kronolänsman i Floda, Nås och Järna socknar. Han deltog i dalaupproret, ”Stora daldansen” 1743, men undgick straff för sitt deltagande. Omkring år 1745 (enligt Gabriel Jonssons släktforskning) skall familjen ha flyttat till den gård han byggde sig i Lindesnäs. Han hade tagit avsked från länsmansämbetet redan innan han deltog i dalaupproret, och intresserade sig för jordbrukets vidare utveckling i Nås. Carl von Linné omtalar honom i sin *Dalaresa* redan 1734. I Nås visades en myr som Schedin låtit dika ut för Linné, som skriver ”hwaraf han lærer få et wackert åkerfält och äng; thy watnet leddes i nästrinnande bäck”, och konstaterar vidare att detta skulle vara förmånligt för många i Dalarna, ”allenast bonden blefve härwid wahn. Länsman hade här brutit isen och några straxt begynt imitera honom” (Linné s. 131-132). När Linné kommer fram till Floda skriver han: ”Länsmannen i Nås hade planterat ”Potatoës, som växte braf.” Enligt Dalarnas Dombok 1728 introducerades potatisen vid Tinget i Nås den 1 mars det året av landshövdingen. Potatis odlades för första gången i Sverige år 1658 av Olof Rudbeck i Uppsala Botaniska trädgård men den fick ingen större spridning förrän under 1700-talets senare hälft. Så även inom detta område var Anders Schedin en föregångsman.

Hur var det nu med låsen? Anders Schedin hade en enda son, Lars (1734-1796), som nådde vuxen ålder.

Vid sidan av jordbruket var denne också verksam som låssmed. Man föreställer sig gärna att yrket låg i släkten. Anders Schedins farfar, Hans Andersson Pipare, var bonde och smed i Stora Skedvi, och värvades av Christopher Polhem till Stjärnsunds manufakturverk där han blev klippsmedmästare. I Stjärnsund tillverkades bl. a. urverk, lås och dörrbeslag.

Lars Schedins son, Andreas Schedin (1757-1841) var också låssmed. Vid det laget hade familjen flyttat från Lindesnäs till Närsjö. Andreas Schedin hade också en son, Andreas Schedin (1800-1873), även han var låssmed i Närsjö. Dennes son, Anders Schedin (1820-1851) var också låssmed liksom hans son Anders Johan Schedin (1844-1903) fortfarande i Närsjö. Och alla (troligen) tillverkade de schedinslås. Smedjan fanns kvar på gården till 1950-talet.

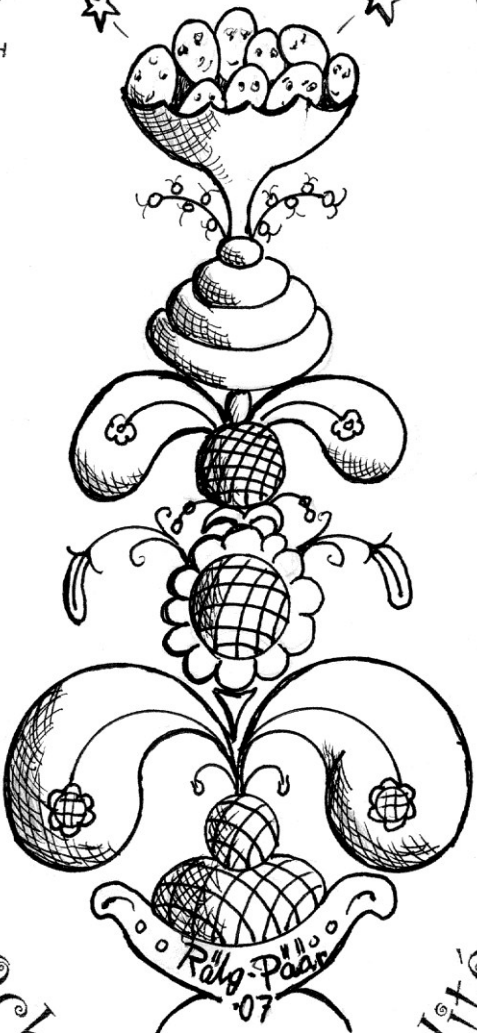
Ett schedinslås känns igen på nyckelns utformning (axet liknar ett s) samt på formen av låsskylden som ser ut som en fisk. Kanske är låset också utformat på något särskilt sätt inuti, men för att avgöra det krävs särskild kunskap om gamla lås. Om du som läser detta känner till gamla lås så hör av dig till Pej (tel 0702649123). Det skulle vara roligt att få veta mer om dessa lås.

Fakta från: ”Några anteckningar om dalasläkten Schedin och Schedinsgården i Ryggen, Hosjö” av Torsten Berglund 2001. Besök hos Åsa Schedin på Schedinsgården i Närsjö och *Linnés dalaresa*. Ed. Arvid Hj. Uggla, Uppsala 1953. Om potatisens införande i Sverige:

(<http://www.sprakochfolkminnen.se/matkult/potatis/potatisens-historia.html>)

...potatisen med anor...

...och ögon för kvalité...

Bröderna Olérs AB.
Nederborg Nås.
 Telefon 0281 – 30 261

**Vi arbetar i huvudsak
 med GPS-inmätning
 och dokumentation
 ledningsnät.**

Hagström
 INås AB

**NÄRSJÖVÄGEN 23 780 53
 NÅS
 TEL. 0281-30597
 070-6208271**

Snabba transporter!

**Swede
electronics**

Vägar och väghållning i Nås i ett historiskt perspektiv

I dag finns det *allmänna vägar* och *enskilda vägar*. De allmänna vägarna bekostas av stat eller kommun med skattemedel. Vägar / gator i en tätort är allmänna vägar, t ex Storbygatan och småvägarna däromkring. De enskilda vägarna bekostas av medlemmarna i den aktuella vägföreningen med statsbidrag. Exempel på enskilda vägar i Nås är Nårsjövägen och vägarna genom byarna Skansbacken och Haga och Borgbyvägarna. Men så har det inte alltid varit.

Av den medeltida *Dalalagen* från början av 1300-talet framgår att bönderna skall lägga 6 alnar breda bygator genom byn och allmän väg till och från byn. Om man inte håller sådan väg får man böta 3 marker. ”Allmänna vägar och kyrkovägar och tingsvägar skola alla underhålla och broa, men andra vägar äro de icke skyldiga att underhålla och broa” (Dalalagen, Byggningsbalken §§19, 21). Skyldigheten att hålla väg ålåg alltså bönderna/jordägarna sedan medeltiden, och det var inte förrän 1944 som vägväsendet förstatligades. I Magnus Erikssons landslag från 1350-talet finns det detaljerade anvisningar om ansvar för vägar och broar, gärdesgårdar och grindar liksom för årliga väg- och brosyner (Magnus Erikssons landslag, Byggningsbalken §§1,2,27). Det var alltså de jordägande bönderna som var skyldiga att bygga och underhålla vägarna. De hade också skjutsningsskyldighet. Dessa pålagor diskuterades i riksdagen från mitten av 1700-talet och fram till 1895 då en ny väglag trädde i kraft. Enligt denna skulle alla fastigheter på landsbygden bidra till vägunderhållet efter vars och ens taxeringsvärde. Varje *väghållare* fick ett antal väglotter att ansvara för underhållet på. Fortfarande sköttes vägunderhållet med naturaprestationer, där varje väghållare bidrog med arbetskraft och material.

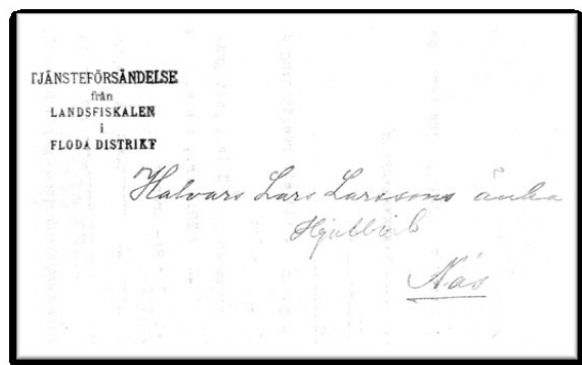
Väghållningsskyldigheterna framgick av s.k. *vägdelningslängder*. I dessa förtecknades den aktuella vägsträckan som också delades in i olika väglotter som skulle underhållas av varje enskild väghållare. Årligen hölls vägsyner och syneprotokoll upprättades och den som inte gjort ett fullgott arbete fick anmärkningar. Före 1895 var det kronolänsmannen eller någon annan Kronans tjänsteman som kontrollerade att bönderna underhöll sina väglotter. År 1895 bildades *Nås tingslags väghållningsdistrikt* som fr.o.m. 1937-1943 blev *Nås vägdistrikt* och omfattade Nås, Järna, Floda och Säfsnäs socknar. Vägväsendet förstatligades år 1944 och vägförvaltningen i Kopparbergs län tillkom. Väglagen som trädde i kraft år 1895 stadgade för första gången om *väghållningsstenar*: ”Vid änd-punkterna af hvarje till underhåll indeladt vägstycke skola väghållaren anbringa tydliga märken, angifvande den fastighet, som har vägstyckets underhåll sig ålagdt.”

På bilden till vänster syns, enligt uppgift från Dåpp Lars, en *väghållarsten* som skall ha visat var Dåppens åtagande längs vägen mellan Nås och Björbo var. Vi vet inte exakt var men troligen längs gamla landsvägen mellan Hjulbäck och Kvarnholn. Högst upp på stenen kan man fortfarande se bokstäverna DL (Dåppens Lars). Om det stått något mer går inte att avgöra eftersom stenen är skadad. Stenen är drygt 80 cm hög.

delning i *Lantmäterimyndigheter-nas arkiv*. Vägen mellan Järna och Floda skall ha anlagts på 1760-talet, och de äldsta vägdelningshandlingarna från Nås är från 1763. Av de bevarade handlingarna från 1877 och 1899 framgår att det var ett omfattande och mycket grannliga arbete att fastställa de olika väglotternas omfattning. Skyldighetens omfattning var proportionell till storleken på fastigheten så att bördan blev rättvist fördelad. En fastighetsägare kunde också ha skyldigheter på flera olika vägsträckor. 1877 diskuterades också vilka broar som skulle ingå eller undantas från det gemensamma ansvaret, grustagen förtecknades och man kom överens om att sätta upp träpålar för att se var gränserna gick mellan olika fastighetsägares skyldigheter. Från Järna finns handlingar bevarade från 1856 om vintervägar.

Vi vet inte så mycket om hur det dagliga livet i Nås påverkades av skyldigheten att underhålla de allmänna vägarna. Men vi har ett litet vittnesbörd som kan stämma till eftertanke. Halvars Lars Larssons änka (Anna Ersdotter, mamma till Olars Anna) fick en dag i oktober 1920 en ”Tjänsteförsändelse från Landsfiskalen i

Floda Distrikt". Hon hade misskött sin vägunderhållsplikt vid Björbo kvarn (låg vid älven i höjd med Åkerströms). Hon anmodas att inom en vecka ha fullgjort sin plikt att grusa och röja bort busk längs vägen. Om inte detta fullgörs hotas hon med böter och att arbetet utförs av någon annan på hennes bekostnad. Vad betydde detta i praktiken för

Till ~~XXXXXX~~ Halvars Lars Larssons änka i Nås

Som ~~XXXXXX~~ å väglotten N:o 957 å allmänna vägen

~~XXXXXX~~ vid Björbo kvarn

vars underhåll åligger Eder, vid efterbesiktning denna dag återstår

brist i vägunderhållet

~~XXXXXX~~ bestående däruti, att 3 lass gott grus skall påföras vägplanet för en kostnad av 30:- kr., och buskar skall borthuggas vid sidan av vägen för 2:- kronor

anmodas Ni ~~XXXXXX~~ att inom d. 15/10 1920

~~XXXXXX~~ hava avhjälpt bristen, vid äventyr av bötesansvar enligt 77 §

väglagen samt bristens avhjälpande genom lega på den försumlighets bekostnad.

Floda distrikts landsfiskalskontor den 7 oktober 1920

O. E. Jonasson

Förestående skrivelse har denna dag delgivits

erkännes betygas.

den 19

Bevittnas:

Anna? Jo att med häst och kärra åka till Björbo, dit det var omkring en mil – i sig en resa som tog ett par timmar i vardera riktningen. Hämta tre lass grus i tillgängligt grustag och röja vägranterna. I allt ett arbete som säkerligen tog flera dagar.

I dag diskuteras att återigen göra fler allmänna vägar till enskilda vägar, dvs att ansvaret för väghållningen skall föras över till dem som bor längs vägen eller gatan.

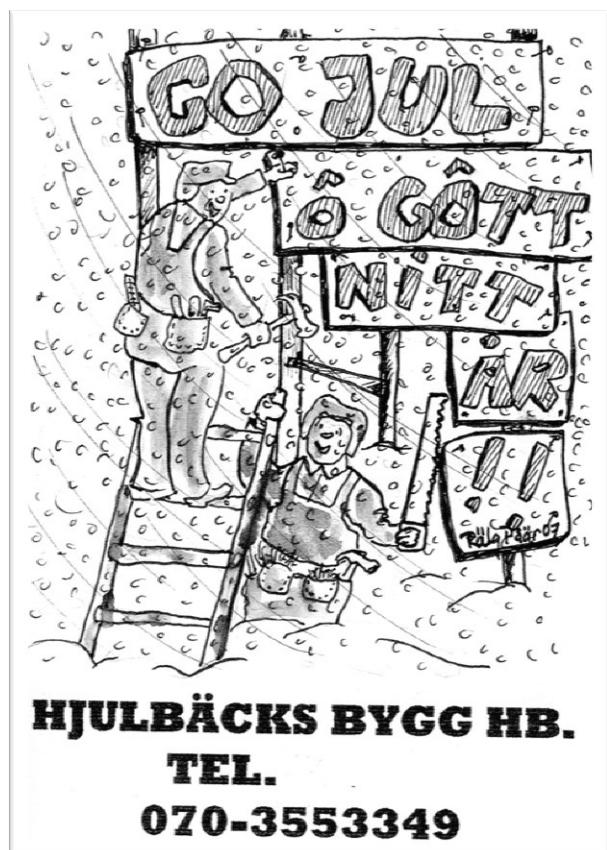
Det finns relativt mycket arkivmaterial om väghållningen i Nås i äldre tid. Vägdelningslängder från Nås finns här:

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html> Lantmaterimyndigheternas arkiv. Välj län och socken och under "Åtgärd" klicka på "Vägdelning".

Milstenar och väghållningsstenar finns i Riksantikvarieämbetets digitala Fornminnesregister under "Lämningstyp" "vägmärke". Uppgifter om väghållning kan också finnas i många andra arkiv, t.ex. Länsstyrelsens arkiv, länsmans- och kronofogdearkiv och domböcker, kyrkoarkiv, och by- och gårdsarkiv.

Dåpp Inger

Artikeln bygger på uppgifter lämnade av Jan-Olof Montelius, 2014, vid Sveriges vägmuseum (nu nedlagt) Trafikverket, Borlänge.

**FÄRSKKAPAD VED
Blandved Björkved
Transporter enl. ÖK**

Västerdala Ved HB
Per Anders Pettersson Nås
Tfn. 070 6702154

Gammeltallen i Lindesnäs (en suptall?)

I kanten av det stora vägskälet i Lindesnäs står en mycket gammal tall som säkert förr (liksom i dag) haft en social betydelse. Många grova tallar sparades i det öppna landskapet i vägskäl som ett slags vägvisare. I ett öppet läge blir tallen vidkronad och grovkvistig och mycket gammal. Vi har tallar som är över 700 år gamla. I Sydsverige var ofta s.k. sparbanksekar en symbol för evigt liv. Här i Nås växer inga sådana träd och därför har gammeltallar fått denna funktion. Det finns *halvvägstallar* och *liktallar* bevarade. Vid den sistnämnda vilade man sig då man bar ner liken från avlägsna hörn i orten. Grova tallar hade även en medicinsk funktion. Hade man tandvärk petade man i den onda tanden med en trästicka och slog den sedan i barken på en *värktall*. Även bölder kunde man bota på samma sätt. En tall i ett vägskäl kunde man samlas vid för att umgås på lördagskvällen. Ofta hade pojarna en flaska med sig och funktionen som *suptall* var skapad.

I början av förra seklet fredade man många stora tallar som naturminnen. I Nås har vi en sådan tall på Stora Gillerholmen vid Bysjöns utlopp i Noret. Vid älven mellan Björbo och Floda finns ett par gammeltallar varav en är ett sådant naturminne. Luffare stannade ofta till vid dessa träd i vägkanten och här hade man ristat in att bönderna i Nås var de snålaste som i Dalarna fanns. Dessa träd försågs med en stor metallplatta med en inskription att plattan var fästad vid ett naturminne och fredad enligt lag.

Havsörnen är på spridning och syns ofta vid By-sjön och Orsalen. Kanske den så småningom blir bofast och bygger sitt rede i någon av gammeltallarna i socknen. Fiskgjusen bor redan i talltoppar på några ställen sedan långa tider tillbaka.

En trevlig gäst i några få gammeltallar är *reliktbocken*, som vi för några år sedan ville kalla för suptall-bocken tills språkgranskare grep in i namnsättningen. Reliktbocken har ett gammalt fäste i gammeltallen vid väg-skälet i Lindesnäs liksom i en tall i kanten av Lövsjövägen endast ett par hundra meter från det först nämnda trädet. Denna långhorning är ganska platt och brunfärgad med ganska långa antenner. Den utvecklas inne i barken på gamla solexponerade tallar men skadar ej själva trädet. Detta gör att arten kan leva fortlöpande i ett helt sekel i samma levande tall. Växer det upp skuggande vegetation runt trädet slutar arten att leva i tallen. Då den kläcka ut ur barken i midsommartid springer den omkring på stammen men gömmer sig snabbt under lösa barkflagor. Man kan då få höra ett smattrande läte från trädet som orsakas av att reliktbocken snabbt hoppar upp och ner under barkflagan. Ljudet hörs upp till 10 – 15 meter om det är tyst runt trädet. På tyska heter arten som på svenska men även *der Drommler* (trummararen).

Bengt Ehnström

Bilden på reliktbocken är ur Bengts bok *Tall en tallrik biologisk mångfald*, 2017. Reliktbocken är tecknad av Martin Holmer, och är 7-15mm lång i verkligheten.

När Nåsvargens red. var på besök i Lindesnäs för att fotografera den stora tallen så mötte vi Berit Halvarsson i vägskälet nedanför tallen. Hon berättade att lindesnäsborna träffas under tallen och firar in det nya året och även vid valborgsmäss. Där finns numera både grillplats, bord och bänkar. Det är hembygdsföreningen *Lindesnäs Gemenskap* som står bakom. Den sociala funktionen lever vidare. Själv har Berit två gammeltallar på tomten vid Lövsjövägen och i den ena bor en reliktbock. Hon har själv hört den springa runt under barken och trumma – ”den hörs på långt håll”, säger Berit.

Tallen med närbild på reliktbäckens bostad någonstans under barken

KATRINAS GÅRD NÅS

Potatis, skog

TEL 0705578517

**TITTA!... NU SLIPPER
JAG KÅNKA
PÅ SÄCKEN!**

**VÄ HAR SLÄVAGNAR FÖR
ALLA ÄNDAMÅL!**

**BIL & MASKIN I
DALA-JÄRNA AB
TEL. 0281-595700**

Välkommen till Bettys skafferi
livsstilsbutik med
lantlig inredning

smörgåstårter
räksmörgåsar

endast beställning

LANTLIG HEMINREDNING
BETTYS
SKAFFERI

— NÅS —
MEDBORGARHUSET 2

Torsdag-fredag 12-18
Lördag 10-14

Medborgarhuset 2. Nås
070-306 70 24

Simasgården i Mellanborg

År 1939 avled den sista familjemedlemmen, Simas Anna, f. 1853, yngst av fyra syskon. Då alla syskonen avlidit barnlösa, såldes och styckades gården, som troligen byggdes upp under Simas Erik Erssons tid, 1754-1812, enligt uppgifter från Gabriel Jonssons Släkter i Nås.

Grannarna, Matses, blev nya ägare till åkerjorden och fäboden i Gräsberget. Bäck Daniel, från Järna, köpte skogen och flyttade/sålde huset med sina målningar till Älgberget i Leksand, där det fortfarande står.

Mellanborgs äldre generation, som vi inte längre kan få svar från, berättade om en stor humlegård och välskötta, parkliknande skogsskiftet. Förutom skötseln av sedvanligt gårds- och skogsbruk, visade Annas bror, Simas Erik, 1844-1929, talang av mer ovanligt slag. Resterna av den helikopter han tillverkade i trä förvaras idag av Dalarnas museum i Falun.

Berättelsen förtäljer att S. Erik förälskade sig i en flicka som fick jobb inom "linindustrin" i Hälsingland och flyttade dit. En kär Erik funderade på, hur han skulle kunna besöka sin hjärtans kär. Han sköt skogsfågel, t. ex. tjäder, mätte kroppens proportioner och vinklarna mellan kropp och vingar, berättade Mårtas Elisabet. Resultatet blev trähelikoptern, som påstods kunna lyfta efter ivrigt vevande av kugghjul i trä. Byns barn, födda omkring förra sekelskiftet, lekte med helikoptern, berättade Matses Olof. Tyvärr gick det inte att uppbringa krafter nog för att ta sig till karestan i Hälsingland.

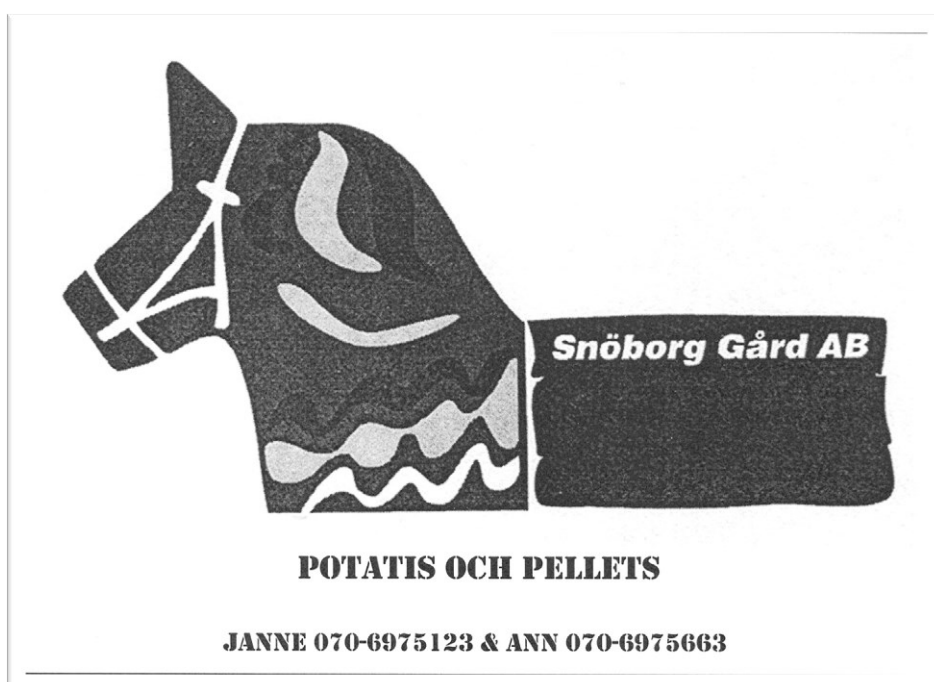
Enligt köpevillkoren vid den senaste försäljningen av åkerjorden, som tidigare tillhörde Simas, tillfaller nu den sista byggnaden, som står kvar på ursprunglig plats, nuvarande markägaren, om den inte flyttas snart. Då den idag upplevs

vara mer "i vägen", där den står på åkern, är det inte säkert att några spår av Simasgården finns kvar på sin ursprungliga plats om en tid.

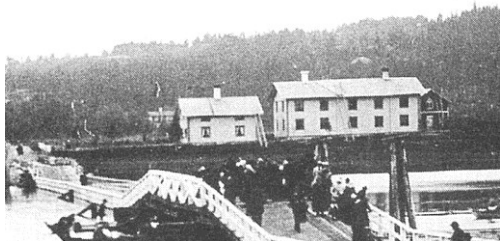
Kvar i Mellanborg, som minner oss om Simas, finns snart kanske bara transformatorn, i form av en daldocka, döpt till *Simas Anna*, vars bevarande Nils-Erik Jons jobbade hårt för. För detta, och många andra engagerade föreningsinsatser, erhöll Nils-Erik, Nåsvargens förre redaktör, Vansbro kommuns kulturpris 2011.

Britt-Marie Jonth

Om tobak och tobaksodling i Nås

Den 31 augusti 1840 erhöll ekonomidirektören Anders Johan Fröman privilegium att få driva snus- och tobaksfabrik på sin egendom, Källeborg i Nås. Tillverkning bedrevs endast under några år och 1846 uppsades rättigheterna. Ett nytt bolag bildades 1860 av F. W. Jacobsson, Snöån, A. P. Zettervall, Dala-Järna, C. J. Johnsson, Lindenäs och Anders Johan Fröman. I juni månad 1860 började fabrikationen i en av Fröman ägd fastighet vid Skansbacken nära Västerdalälven.

Nås tobaksfabrik på 1880-talet. Den var då vitmålad.

Fastigheten kallades "Påvens" och senare endast "Fabritjen". Företaget visade upp grov- och finspunnen tobak vid utställning i Stockholm 1866. I tidningen *Dalpilen* den 8 januari 1880 var följande annons införd "Nås Tobaksfabriks-Aktiebolag får härmed tillkännagifva, att skriftliga requisitioner å s.k. Norsk Tugg-Tobak af bolagets välkända tillverkning expedieras såväl å bolagets kontor här i staden som ock vid fabriken i Nås äfvensom hos Herrar C. Weijsenburg i Mora som N. G. Ericsson i Malung."

I Arbetarförteckningen hittas namnen: "Fältvävar Las-se, Skans Anders, Skräddar Lasse, Tuppens Olle, Knus Olle, Måg Britta, Mats Karin, Döv Kestin, Bagar Ingeborg och Ris Karin". Avlöningen för vuxna män och kvinnor var 50 öre per dag och för barn 25 öre.

1876-86 flyttade huvuddelen av rörelsen till Falun. Viss fabrikation fortsatte i Nås med värmelänningen F. Prag som föreståndare. Han hade anlänt till Nås redan 1872 med sin far. F. Prag, han blev även klockarfar och hade en rad uppdrag i nämnder tills han 1899 flyttade till Falun för att arbeta vid huvudfabriken. (Se *Nåsvargen* 15-17 om familjen Prag och Nås Tobaks-fabrik)

Lars Emil Hemming (1882-1951) från Falun som tidigare varit cigarrmakare hos Nås Tobaksfabriks-aktiebolag lät den 13 november 1908 grunda en firma under namnet *Nås Cigarrfabrik, Emil Hemming*. 1911 blev svensk-amerikanen Fredrik Wilhelm Elfving delägare och i firmanamnet ingick sedan Hemming och Elfving. 1912 lämnade Elfving bolaget och återvände till Amerika. Firman Nås Cigarrfabrik som hade en ringa tillverkning inlöstes

1915 av Tobaks-monopolet. Lars Emil var son till verkmästaren vid Nås tobaksfabrik, Lars Ersson Hemming f. 1852 och hustrun Anna Charlotta Vester, f. 1858 i Nås, men 1890 bodde hela familjen i Kopparberg. År 1900 bodde Lars Ersson Hemming och Anna Vester i fastigheten Elfsborg i Nås. Lars Emil Henning bodde i fastigheten Nederborg 3:12 i Nås.

1912 uppgick bolaget i *Förenade Svenska Tobaks-fabriker* och fastigheten vid bron försåldes. Efter 1915 upphörde all tobaksfabrikation i Nås. Fastigheten var år 1900 röd, 2 våningar med fem fönsteraxlar per våning. Fastigheten inrymde sedan bl a Gunnar Tysks fotoateljé och damfrisering.

En lovsång till Nås fabrik komponerades efter en gammal brudmarsch, efter Torn Erik i Ål, upptecknad av Carl Gudmundsson.

"Assint tobak, assint tobak, assint tobak ti pipa d-å." Men när sôm vi kôm tä Nås fabrik, då få vi ju tobak sô mittji vi vill a—a". (Noter finns i *Nåsvargen* 16:1)

Om tobak

Nicotiana rustica (Bondtobak). Linné namngav släktet efter fransmannen Jean Nicot som introducerade tobak i Europa ca 1560. Christofer Columbus kom till Haiti i Västindien 1492 och indianer gav honom många gåvor, ... bl.a. "några mycket värdefulla torra blad". Han lärde sig hur ursprungsbefolkningen rullade ihop torra tobaksblad och tände eld på rullen och sög i sig röken. Columbus förde med sig tobaksplanter till Europa. Franska hovet i Paris fungerade som förebild för alla de europeiska hoven med bruket av luktsnus, som blev ett måste bland aristokraternas damer och herrar under 1700-talet. 1637 nämns att snus kom till Sverige från hamnen i Borgå, Finland. De olika monopolen slutade i ökat ekonomiskt trassel, det sista i en direkt konflikt med Kronan och tobaksmonopol infördes, men från 1687 blev det friare och hanteringen reglerades genom olika former av tillstånd från myndigheterna. I mitten av 1700-talet fanns tobaksodlingar i 84 svenska orter, i Värmland, Dalarna och längre norr-ut odlades "Bondtobaken" medan "Virginiatobak" (*Nicotiana tabacum*) var vanligast i söder.

Täpp Bengt Eriksson

Källor: *Svensk tobakshistoria*. "Hantverkare och fabriker inom svensk tobakshantering 1686 till 1915" av Erik Angelin.

Karl Erik Forsslund, *NÅS, Västerdalälven* Del II, Bok VII.

Samt förf. egna samtal med äldre under 1960-70-talet och studier av äldre handlingar.

Möckelind Erik Larsson

Det var någon gång på 90-talet, tror jag. Det var i alla fall sen höst och det var verkligen surt väder. Blött och kallt.

– Du måste komma hit, det är bråttom!

Jag hade aldrig talat med mannen i telefon förr. Han verkade vara van att dela ut order. Jag åkte till Nås. Jont Åke Nåsander hade synts på spelmansstämmor med bandspelare och spelat in musiken som flödade. Hans frisyra, otyglad som lingonris i höststorm, gjorde honom lätt igenkännbar. Han bjöd in mig. Huset intill ordenslokalen verkade sakna uppvärmning och jag kände mig lättad när han utropade ”vi åker till vårdhemmet, där har de kopiator.” På vägen dit, i

F.v. Astrid, Ellen, Erik, Lina framför hemmet i Nås.

min varma bil, berättade han om Möckelind Erik Larsson. I korthet, enligt Åke: Möckelind Erik Larsson var spelman, blev frälst, men fortsatte spela. Hans fru ville att de skulle åka till Amerika. Efter mycket tjat så for de till Chicago. Där gick det bra för dem. Erik var byggmästare och blev rik. Han arrangerade program med folkmusik på skandinaviska klubben och tecknade ner låtar ur minnet. Uppteckningarna skickade han hem till Nås till olika personer för att vara säkra på att någon sparade dem. Det var som flaskpost över Atlanten. Så kom depressionen och Erik och Lina förlorade allt. Efter stora uppoffringar lyckades de ta sig hem till Nås igen.

En fantastisk historia som kommen ur Selma Lagerlöfs penna. Riktigt bra. Men den stämde inte.

Så här berättar Gästgivar Birgit:

Erik gifte sig år 1895 med en kvinna från Dalsland som hette Karolina (Lina) Larsdotter f. 3/11 1868 i Norra Råda. De fick två döttrar, Ellen Maria född 6/9 1895 och Astrid Dagmar Viola född 29/10 1907. Hustrun Karolina var kunnig i sömnad och sydde kläder. Erik var snickare.

1897 gick Erik med i Frälsningsarmén och hans namn hamnade i arméns rullor under rubriken ”Nyfrälst” och den 29 november samma år deltog han i soldatinvigningen och mottog soldatpasset – ett bevis på att han var soldat i Nås kår, nummer 142 av Frälsningsarméer i Sverige och berättigad att ”under min officers ledning fullgöra min plikt för själs frälsning och Guds ära. Ja, i sanning en härlig tid”. År 1900 fick de förflyttning till Vansbrokåren, den 210: e kåren i Sverige.

1901 bildades hornmusiken i kåren då Erik ”placerades i den och fick en grundlig lärdom i musik som blev till mycken nytta i arbetet senare, även i min hemkår i Nås, dit vi flyttade åter 1905, där jag sedan deltog i kårens arbete fram till 1923 då jag med min familj reste till Chicago, dit jag nu fick en överflyttningsblankett av kårens befälhavare officer Kapten Agnes Karlson”.

Runt 1919 planerade Erik och hans hustru för ett husbygge lite längre upp efter åkervägen, närmare landsvägen. Det skulle bli ett tvåvåningshus till en beräknad kostnad av 4500 kr. Till sin hjälp för att kostnadsberäkna huset hade Erik ett prospekt från Malungs folkhögskola. På nedre botten planerades ett stort kök med både mjölktrum och skafferier och ett sovrum samt ett arbetsrum. Övre våningen skulle bestå av garderob längs hela ytterväggen och sen två stora rum och en ”öfre förstuga”. Bygget påbörjades, jord bortskaffades och grunden tog sin form men sen avstannade alltsammans.

Ödet ville nämligen annorlunda, tiderna var hårda och det var dåligt med förtjänster. Erik skriver ”Kassan smalt ihop och såg mörkt ut att få något i stället. Den ena efter den andra började lyfta på vingarna för att söka sin utkomst i Amerika – då det gamla Sverige inte längre kunde föda sitt folk. – Vad skulle man göra? – Lägga sig till och äta upp det lilla man hade – och dö sedan? – Nu började jag på fullt allvar tänka på – om inte även jag – fast till åren kunde resa till Amerika - där arbete fanns och möjligheter. Om jag ej kunde få god framtid hoppades jag våra barn kunde göra det bättre där.” De bestämde sig för att göra som så många andra, att åka över till Amerika för att söka en bättre framtid, om inte för sig själva så i alla fall för döttrarna. En av Linas bröder reste runt i Amerika och han övertygade Lina om att hon borde flytta med sin familj till möjligheternas land, Amerika. Man hade en föreställning om att trottoarerna där var täckta av guld. Lina var en kvinna med mycket stark vilja. Sagt och gjort, Erik satte sig ner den 7 april 1923 och skrev till vännen Eric Bieth i Chicago för att fråga om det var klokt att resa dit. En månad senare kom svaret ”som gav mig nytt mod och levnadslust”.

De började planera för resan och fick låna pengar av grannar och vänner mot fastigheten som säkerhet och 6 % ränta. I Chicago möttes de av Eric Bieth, en god vän till familjen, och av honom fick de hjälp med att komma igång i sitt nya hemland. Erik fick arbete som snickare i sitt nya hemland. Ett nytt land, ett nytt språk, allting var nytt. En god vän från Nås hjälpte dem tillrätta i det nya landet. I ett brev till morbror och moster i Sverige beskriver Erik familjens hem på

6115 South Peoria Street i Chicago. De bor på tredje våningen och har fyra sovrum ett för Erik och Lina med en bronserad järnsäng med springmadrass. Där finns också ett skrivbord, en spegelbyrå där Lina har sin symaskin. Astrid och Ellen delar såväl rum som säng. Resterande två sovrum hyrs ut. Förutom sovrummen finns ett kök. I förmaket står ett piano och så finns där "en sittsoffa som med en sinnrik konstruktion kan förvandlas till en tvåmansbädd", bord, gungstol och ett blomställ. Salen är möblerad med en matsalsgrupp och en buffé. I toaletterummet finns både badkar och WC. Kaminen, "Kolstoven" tar 5 hinkar stenkol och håller då med god värme hela dagen. Erik beskriver möblemang och inventarier utförligt. Väggarna pryds med tavlor som målats av Ellen. "Fönstren öppnas inte utåt som hemma, utan här skjuter man upp nedre hälften och drar ned övre, och regleras av vikter inne i sidstycken som äro fastsatta med tåg vid fönsterbågen, som löper i sina små blockhjul vid övre ändan å fönsterkarmen för att gå ledigt". Till familjen hör också två hundar.

Tiderna var hårda även i det förlovade landet. I ett brev till sin bror Anders 3 november 1930 berättar Erik att han är utan arbete, men att de inte lider någon nöd då Ellen har arbete och så sköter Lina om en miss Janson. Erik bistår Lina med att varje morgon bära upp kol fylla på "ståvrarna". I brevet framgår också att familjen flyttat till 6200 Carpenter Street. Ingen förklaring varför. År 1938 har familjen bytt adress igen denna gång 6966 Eberhart Ave. Erik var 49 och ett halvt år när han lämnade Sverige, han dog 67 år gammal utan att återse sin hembygd."

Vid vårdhemmet kopierade vi Möckelind Eriks uppteckningar. Där går det att följa Möckelind Erik på vägen i folkmusiklandskapet.

1863 är det första gången ordet *folkmusik* nämns i den tidens mest spridda tidning i Dalarna, *Dalpilen*. 1844 hade begreppet folkmusik fått genomslag i huvudstaden genom de folkmusikaftnar som Rickard Dybeck anordnade. Det fanns många från Dalarna på arbete i Stockholm vid den tiden och det är ingen vild gissning att några hörde talas om Dybecks arrangemang. Dock dröjde det alltså tills ordet folkmusik kom på pränt i Dalarna. 1890 publicerar Erik Johan Thunstedt (1862–1922) låtsamlingen "*Lekar och Låtar upptecknade i Dalarne från folkets läppar*". Thunstedt föddes i Falun och utbildade sig till klockare och organist. Efter en kort tid i Säter fick han en ordinarie tjänst i Floda. Klockarna/organisterna hade en blygsam lön men fick ytterligare inkomster av att spela på bröllop och danser. Thunstedt blev en centralgestalt i bygden, han ledde kyrkokören, startade en orkester och en stråkkvartett med sina döttrar. Han uppger var han tecknat upp låten men inte från vem. Spelmannen eller vissångaren är anonym.

Anders Zorns spelmanstävling i Gesunda 1906 blev startskottet för folkmusikens återkomst. 15-årige Rättar Hjalmar Andersson (senare Dallmer) från Hagge i Norrbärke hamnade i Gesunda på skollov och mötte, som han senare uppgav "söndersupna spelmän". Omtumlad av upplevelserna för han hem och tecknade upp spelmännen i byn, Gustaf Hammarström och soldaten Åman. Senare bildade han Dalaföreningens spelmanslag i Stockholm 1939. Nyheterna om tävlingen i Gesunda gjorde att spelmän som endast rört sig i hembygden nu fick anledning att ge sig ut på längre färder. 1906 hade Ludvig Eriksson i Skattlösberg inte hunnit fram till tävlingen.

1907 och 1908 var han och andra bättre förberedda till tävlingar på Sandängarna i Mora och spelmän i sina bästa år och i god form dök upp: sådana som Anders Frisell, Hjort Anders Olsson, Gössa Anders, Hök Olof Andersson och Omas Per.

Snart skulle Möckelind Erik Larsson sälla sig till insamlarnas skara och teckna upp låtar. (fortsättning följer)
Thomas Fahlander.

Svetslego är en underleverantör av bearbetade och svetsade komponenter till verkstadsindustrin.

Vi är gärna med från konstruktionsstadiet och delar med oss av vår erfarenhet.

svetslego

Industrihuset Grönalid Vansbro Tel: 0281-109 69
Hemsida: www.svetslego.se

Tysk Eriks – ett livsmedelsföretag i Nås (2)

Året juninummer av *Nåsvargen* innehöll bl.a. en redovisning av hur F:a T.Erik Eriksson etablerades i Nås. Här kommer den andra och avslutande delen av berättelsen.

Krigsåren 1939-45

Andra världskriget bröt ut en vacker sensommardag, den 1 september 1939. Krigsåren kom naturligen att innebära nya situationer för liv och leverne – även i Nås. Aktuella årskullar av den manliga befolkningen mobiliserades och fick öva sig i krigskonster vid gränserna, hemvärn och lottakår organiserades, folkförsörjningen började snabbt läggas om för tänkta krissituationer. Många familjer tog emot det finska vinterkrigets krigsbarn från 1940 och framåt och enstaka flyktingar från Norge dök upp i Nås efter ockupationen den 9 april 1940. Till oss kom en trevlig ung norrman, Bjarne Wallin, och hälsade på med ojämna mellanrum, förmodligen för att vila upp sig från verksamheten på hemmefronten i Norge. Flera krigsvintrar var djupfryst kalla och det fanns oro för tillgången på mat och andra förnödenheter – men några bristsituationer liknande första världskrigets kaos uppstod inte. Priset för den ganska säkra men kanske något knappa försörjningen var ett omfattande och kanske krångligt ransoneringssystem, som i betungande utsträckning måste administreras utan ersättning av ”handeln” i vid mening. Vara efter vara ransonerades, importerade sådana, t.ex. kaffe, på ett tidigt stadium, efterhand allt fler, även inhemska. Ransonerna definierades genom ett kupongsystem: en kristidsnämnd i varje kommun – i Nås inrymd i Svedens gårds kontorsstuga och med Jakob Nilsson som handläggare – distribuerade kartor till medborgarna med kuponger för varje ransonerad vara, där en kupong motsvarade en viss mängd av varan. Kupongerna, små rutor i färg med text, klipptes ut från kartorna när man handlade. Man fick alltså ”betala” både med pengar och ransoneringskuponger. Kupongerna skulle sedan redovisas av handlarna till en myndighet, *kristidsstyrelsen*, på länsnivå, som skulle stämma av mängderna försålda varor mot vad som köpts in av handlarna från grossisterna. En speciell leverantörskategori till Tysk Erik var kreatursbönderna i trakten. Avstämningen mellan köttmängderna, som tillfördes med slaktdjuren och försäljningen av kött och charkuteriprodukter klarades av med ett system med licenser för varje slaktdjur, utfärdade av *Kristidsnämnden*. Redovisning av kupongerna gick så till att någon på firman, oftast vi i den yngre generationen sysslade med att klistra upp kupongerna på gummerade blad, som sedan skickades vidare. Syftet med hela systemet var givetvis att de varor, som kunde tas fram, skulle fördelas så rättvist som möjligt till konsumenterna. Det förekom säkert en hel del svartabörshandel med både kuponger och tjyvslaktade kreatur, men avvikelserna tycks ha varit hanterbara.

Det fanns också andra regleringar att följa. Bl.a. kontrollerade särskilda inspektörer charkuterivaror, som skulle innehålla bestämda andelar av kött och s.k. bindemedel, vanligen potatismjöl. Avvikelser kunde leda till åtal. Detta hände Tysk Erik, som hamnade inför rätta för någon procentavvikelse hit eller dit och som trots ett tungt försvar från livsmedelshandlarförbundet fälldes och Tysk Erik fick böta, något som skar djupt i hans rättskaffens hjärta.

En solblåst majdag 1945 slutade kriget och man skulle återgå till ett samhällsliv, som kanske inte blev riktigt likt det, som fanns 1939. Krigshändelserna, beredskapen, ransoneringarna hade tillfört nya insikter och dimensioner för samhällen och individer. Den nymornade optimismen för framtiden grundades bl.a. på en tydlig välståndsutveckling under efterkrigstiden. Efterhand kom denna också att innehålla det som kallades *flykten från landsbygden*, något som skulle komma att drabba Nås och andra bygder med kraft. Men resten av fyrtioalet var präglad av optimismen och successiva avregleringar gladdes. En del kanske gick för snabbt: kafferansoneringen hävdes t.ex. snart efter krigsslutet. Men man hade misräknat sig på tillförseln – krigsdrabbade handelsflottor och hamnanläggningar lät sig inte repareras omgående och en lördagkväll 1947 återinfördes plötsligt kafferansoneringen via ett meddelande i radio från myndigheterna. Inom några minuter var farstun till privatbostaden fylld med husmödrar – och någon husfar – som ville hamstra kaffe innan ransoneringen trädde i kraft. Tysk Erik fick försöka göra någon sorts privatransonering för att hävorna skulle kunna fördelas någorlunda rättvist. Det var nog det närmaste kaos, som inregistrerats i Elfsborg med omgivning med anledning av andra världskriget.

Tysk Erik i slakteriet, Elfsborg

Personer och personligheter

Verksamheten i F:a T. Erik Eriksson var förstas beroende av personresurser i både produktions- och försäljningsleden. Den primära och oundgängliga resursen var naturligtvis Tysk Erik själv. Han ledde och administrerade hela verksamheten inklusive löpande bokföring – som han lärt på en bokföringskurs på Hjärpholn –, finansiering, kontakt med leverantörer och kunder. Han tog stora delar av arbetet i charkuterifabriken och slakteriet. Utanför affärsrörelsen och familjelivet hann han också med ett stort engagemang i samhället som kommunalpolitiker för Folkpartiet och som drivande kraft i Nås Missionsförening. Dagarna började vid halvsjutiden med kall avrivning – en numera bortglömd tvagningsmetod – hård smörgås med rödlök och ost – inga charkuterier så dags! – och kaffe och slutade långt

efter butiksstängningsdags, ofta efter någon aktivitet i offentligheten. Hustru Lisa, lika oundgänglig, stöttade verksamheterna med allt som hörde till hem och familj men tog också stor del i affärsrörelsen med utfordring av personal och besökare plus produktion av ärtsoppa, bruna bönor, inlagd sill m.m. (se tidigare artikel!) för avsalu. Så småningom togs också den yngre generationens färdigheter i anspråk; vi fick rycka in där det behövdes och där vi kunde göra nytta. Att klistra kuponger (se ovan!), springa ärenden och sköta transporter som springschas var självklara värv men med stigande ålder, storlek och visdom kunde också mera kvalificerade uppgifter anföras de yngre. Men firman var långt ifrån ett rent familjeföretag. Det krävdes anställd personal i de olika leden i kedjan. Från början

1934 fanns t.ex. Erik "Ecken" Schultzberg och Matspers Sven (Ohlson) på plats och i hushållet en trappa upp stöttades Lisas husmoderliga åtgärder av Bajer Brita – med inbrott även i handeln på bottenvåningen. Fler kom, oftast Nåsbor men också importörer. Från Ludvikatrakten hämtades Eric Jakobsson som försteman i butiken när Matspers Sven dragit vidare till egen butik i Gubbo. Jakobsson slutade efter några år omkring 1950, när Tysk Erik inte ansåg sig ha råd med en försteman, som kostade 400 kr/månad! Det var andra tider det! Det kom både slaktare och charkuterister, bl.a. Eckens svåger Artur Törnvall. Från Nås rekryterades unga män och så småningom också kvinnor, som gick en beföringång från springschasar eller barnflickort till butiksbiträden. Bajer Olars familj bistod förutom Brita med Ingmar och Rut, Gärds Pers Olles med Arne Gärds, Börje d:o och Margit likaså, där kom Börje Andersson (Tant

Morfar Karl Stålberg och Matspers Sven. T.h. Börje Andersson poserar framför Frälsningsarméns uthus.

Börje) från Skansbacken och Olle Hallqvist från Borg, Gerd och Anita från Lindesnäs. Byslaktare Blomberg bidrog med sonen Karl-Erik i slakteri och chark och det fanns många andra. Duktiga medarbetare med stark lojalitet för firman. Flera av gossarna var fotbollsspelare i Nås IF, Tant Börje tung målsportare, Bajer Ingmar, duktig målvakt, Börje Gärds, slitvarg på mittfältet, Olle Hallqvist, effektiv försvarare. Firman var nog en ganska uppskattad arbetsplats i Nås med en mild men fast ledning från Tysk Eriks sida, uppsluppen gemenskap mellan de anställda, parat med stor lojalitet mot uppgifterna. Man hade roligt på jobbet. Konversationen var tät och fylld med Nåshumor både inom personalen och gentemot kunder och andra besökare.

Gemenskapen triggades vid speciella tillfällen. Jag nämnde fredagskvällarna med packningsbestyr i förra artikeln. Uppladdningen inför storhelgerna med speciella säsongsvaror – rökta laxsidor, vindruvor förpackade i träkaggar med fyllning av korksmulor, choklad, dadlar, fikon, nötter, Gravensteiner i champagneflaskor, ostar, speciella charkuterier

o.s.v., allt i överflöd. Med täta kundhopar och goda dagskassar kröntes allt till stimulerande evenemang. Julskyltningen tredje helgen före jul var ett speciellt tillfälle. Det fanns många butiker längs Storbygatan och särskilt i Elfsborg, som pyntades på skyltlördagskvällen efter stängningsdags. Vi försökte hitta på någon speciell aktivitet för att locka folk till butiksfönstren, t.ex. någon tävling med priser från butikens sortiment. Några år fick fönstertittarna gissa längden på en speciell falukorv, som Tysk Erik hade tillverkat, hängande (korven) i en enda längd, åtta varv på ett korvspett utan några avknytningar. Mycket populärt och diskussionsfrämjande!. Framåt tiotiden på kvällen, då vi antogs vara färdiga med skyltandet bjöd Sveds Inga (Schultzberg) alla skyltningsjobbarna på kaffe-med-smörgåskalas. Mycket uppskattat och ett tydligt steg på väg mot julen.

Julskyltning med gissningstävling om korvens längd, efter 1950.

25-årsjubileum 1959.

T.v. Tysk Erik omgiven av sin personal, Börje Gärds, Olle Hallqvist och Margit Gärds.

T.h. Tysk Lisa och Erik på jubileumsfika på kontoret.

Avslutningen

Under 1950-talet började det nya samhällsklimatet med avtappning av befolkning på landsbygden och nya levnads- och inköpsmönster märkas i Nås och åldern började ta ut sin rätt på Tysk Erik. Men fortfarande vid 25-årsjubileet 1959 syntes glada miner hos Tysk Erik, och hans personal. Under 60-talet accelererade utvecklingen. F:a T.Erik Eriksson var liksom många andra detaljhandelsrörelser i Nås inte längre lönsam. 1965 upphörde rörelsen och F:a T. Erik Eriksson avvecklades. En epok i Nås' och våra liv var till ända. Tysk Karl-Erik

Rättelse: I förra artikeln om Tysk Eriks (*Nåsvargen* nr 1 2018) finns en bild på Ernst Schultzberg med hustru i båt. Hustruns förnamn är Beda, ej Berta som det står i bildtexten

Allt under samma tak

Butik med kvalitetsprodukter inom
Färg, tapeter, golv, kakel & klinkers

Vi utför även arbeten inom
Målning inom & utomhus
Tapetsering
Mattnläggning
Slipning av golv & trappor
Plattsättning
Murning
Våtrumsarbeten

Kom ihåg rotavdraget

färg golv & inredning

Tel 0281-596040 Öppettider Mån-Fre 10:00-18:00 Lör 10:00-13:00

MÅLERIFÖRETAGARNA

Efterlysning: Flottning

Flottning i Dalälven har förekommit sedan lång tid tillbaka, möjligen sedan 1600-talet, och de sista delarna av verksamheten lades ned på 1970-talet. Något som skulle kunna vara av intresse, det är historiken kring flottningen i tillflödena till Bysjön och älven. Bara kunskapen om när och hur älvarna iordningställdes, dammbyggnader, flottarkojor m m är intressant att dokumentera och ger värdefull kunskap för framtiden. Vilka personer medverkade i de olika "flottargängen" och finns det gamla foton? Var fanns avläggarna och hur fraktades timret dit?

Det finns en hel del skrivet om flottning i de norrländska älvarna, men om flottningen speciellt i Nås har vi inte hittat så mycket. Just därför tänkte vi under våren samla intresserade för att försöka hitta spår efter verksamheten, i synnerhet under 1900-talets första hälft och fram till nedläggningen av hela timmerflottningen. Du som minns och vill prata flottarminnen och vill dela med dig hör av dig till Roland Axelsson, tel 0240-640982
Epost Axelsson<daldansen@telia.com>

Arne Forsberg med en timmerkörare. Var?

Äpplets dag den 8 september

I år var det andra året som Äpplets dag firades i Nås. Liksom 2016 var det ett ofögömligt äppelår. Det verkar som sommarens sol och värme gjorde att äpplena blev ännu mera vällsmakande än vanligt. Trots hotande regn kom runt 100 personer för att titta på äpplen, smaka på dem och få sina egna äpplen sortbestämda. Vi hade nämligen förmånen i år att ha besök av pomolog Olle Ridelius som vanligen håller till i Vassbo. Ett 40-tal personer hade tagit med sina egna äpplen för att få reda på sorten i fråga. Olle lät oss också ta del av ny forskning om äppelträd. När man gödslar skall man inte bara gödsla så långt som kronan när utan även intill stammen. Det har visat sig att gamla äppelträd bildar nya rötter från stammen. Bengt Ehnström berättade om olika sjukdomar som kan drabba äppelträd och om skadeinsekter som gillar äpplen.

Hembygdsföreningen stod bakom arrangemanget tillsammans med Trädgårdsföreningen Inspirea och Vuxenskolan. Det fanns även äppelmust eller kaffe med hembakad äppelkaka för den som ville smaka på äpplena.

Olle bestämmer sorten på äpplen som Karin och Ingvar hade med sig.

I äppelutställningen
Foton: Maria Karlsson

En karl kom till Martin och ville att han skulle bora ett håll i en gammal mjölkkruka för han tänkte göra sig en hembränningsapparat. Martin borrade ett håll och satte dit en ventil. Sedan började han fundera på om detta verkligen kunde fungera. Han gick till en granne och frågade om denne hade lite kopparrör. – nej, fick han till svar. Hôn ska du a ä tä?

Martin berättade då vad han tänkte göra. Jaha då hade han ju en hel del kopparrör som överräcktes till Martin med orden: – Ta dässä. Je trodd du skul a dôm tä nô slarv.

Holpers Lars såg en hund med stubbad svans och konstaterade att ”dätta e en vinterhund för en kan stäng döra fort ätt an då hä e kallt utä.”

En nåskarl hade fått en son och några kompisar stod och resonerade om vilket namn som var lämpligt. Då föreslog Eiryd: ”Je tykkt an ska a ett riktigt nåsnamn, han ska döp an tä Bons Anders.”

God jul önskar
Sit right

...årets julklapp från

Kontakta oss för ytterligare information och priser

Nårsjövägen 36,
SE-780 53 NÅS

SitRIGHT

NUMMER ETT I SKOGEN

www.sit-right.se

Tel 0281-300 30
Fax 0281-59 51 07

Nås Hembygdsförening. Som medlem stöder du programverksamheten, Lisskvarngården, de övriga museala byggnaderna och inte minst *Nåsvargen*. Medlemsavgiften är 100:- per år och sätts in på plusgiro 679917-5. Glöm inte skriva avsändare. Kontaktperson: Marianne Flodin, tel. 0281-30524. www.nashembygd.se

Nås Hemslöjdsförening driver hemslöjdsbutiken Nickusboa med allt som där finns inklusive material till nåsdräkten. Medlemsavgift 150:- kr per år för enskild medlem och 200:- för familj. Anmäl dig till hemslöjdsföreningen antingen i Nickusboa eller maila info@nas.hemslojden.org eller ring 0281-30252.

Nickusboa är öppen må-lö från 19 juni till 12 augusti.

<http://www.hemslojden.org/forening/nas-hemslojdsforening/>

Nås Bygdegårdsförening. Som medlem bidrar du till att Bygdegården (Gamla skolan) finns kvar för föreningar, utställningar, bibliotek mm. Avgiften är 100:- per familj och år. Pensionärer 50:-. Insättes på plusgiro 170575-5. Kontaktperson om du vill hyra lokal Veronica Andersson, tel. 0738163716.

Ingmarsspels vänförening. Bli medlem och stöd Ingmarsspelen. Avgiften är 100 kronor per år. Betala till bankgiro: 5976-5214. Ange namn, adress och medlemsavgift 2018. <http://www.ingmarsspelen.se/>

Nås sockenförening. Föreningen driver *Nås camping och stugor* vid Storånget och *Stugor på Finnmarken* för uthyrning. Ingen medlemsavgift. Kontaktpersoner: Thomas Bajer, tel. 0702019227 eller Bajer Curt, tel. 0281-595030

<http://www.nas.se/bo.html>

Nås barnbibliotek finns på förskolan Varglyan där alla är välkomna att låna. Det går också bra att lämna tillbaka böcker som lånats i Järna eller Vansbro.

Bokutlåning finns på Bygdegården på tisdagar kl. 16-18 **vår, sommar och höst**. Där finns bl a kopior av hembygdstidningarna från 1916, 1940-talet och 1967 samt *Nåsvargen*.

Bastun i Idrottshallen öppen alla fredagar som är vardagar kl 1630–1930. Ta med egen handduk.

.....

Ordenshuset. IOGT-NTO-föreningen 2014 Brödralag (bildad 1894) äger och driver Ordenshuset i Nås. Där ordnas bl a danser, kulturarrangemang och verksamheter för barn. För att hyra lokal kontakta Marianne Flodin tel 0281-30524. Om du vill bli medlem och därmed stödja verksamheten kontakta Ingvar Sivertsson tel 0281-33022. Om du vill bidra till driften av Ordenshuset: Swedbank 8166-1, kontonr. 964406721-8 skriv ”gåva”.

Vi finns på Bygdegården
Öppet enligt överenskommelse

Telefon: 070 2019221

nas.servicepunkt@gmail.com

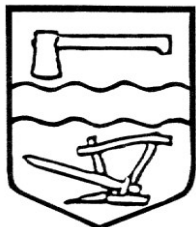
Nås servicepunkt hjälper bl. a. till med kontakter med myndigheter, bankärenden, ärenden på Internet, lokal turistinformation och mycket mer. Här finns också offentliga datorer till din hjälp.

På **Hakkstretta** har det hänt allt möjligt. Lennart Blixts mormor berättade att hon varit på dans där på kring sekelskitet 1900..

Bengt Ehnström kom ihåg att Alrik (Täpp Kjells farfar, tror vi) födde upp kaniner där under krigsåren.

Hör av dig om du hört om någon mer verksamhet där.

Nås Hembygdsförening, Nås Hemsjödsförening, Tobaksspinnarstämman, Ingmarsspelen

Nickusboa

håller extra julöppet 13 till 22 december.

Vardagar kl. 1400–1800. Lördagar kl. 1000–1400.

Julgodis: tvåändsstickade vantar, pulsvärmare, handstöpta ljus, fasadflaggor med nåsvapnet m m

Under våren har vi öppet torsdagar kl. 1400–1800. Lördagar kl. 1000–1400.

På torsdagseftermiddagarna träffas alla som vill och slöjdar tillsammans. Vävstugan är alltid tillgänglig.

Nås Hembygdsförening

Sommarprogrammet börjar med sista-april-firandet med sång och brasa nere vid älven.

Håll utkik i lokalpressen när det blir dags.

Ingmarsspelen

Firar 60-årsjubileum 2019.

OBS 16.2. Musikcafé i Ordenshuset.OBS

Premiär 28.6, övriga föreställningar 29.6–2.7

Ingmarsspelsseminariet 1.7.

<http://www.ingmarsspelen.se/>

Tobaksspinnarstämman

Tobaksspinnarstämman och de olika kurserna i anslutning till den går av stapeln 28juni–1 juli.

Mera information och anmälan till kurserna hittar du på

<http://www.tobaksspinnarstamman.se>

Kolla även <http://www.nashembygd.se/>
och www.nås.se

Känner du igen damerna på bilden?

Till vänster sitter Immis Anna.

Till höger sitter Anna Viola Olsson, född Andersson, 1901 - 1986. Hon var gift med Matses Olof Olsson och bodde på Matsesgården i Mellanborg.

Ovanför huvudet på Immis Anna hänger ett foto av Josefsgården.

Men vem sitter i mitten?

Hör av dig till Pej 0281 30080 om du vet.